

ELEKTRONICKÉ UČEBNICE: NOVÉ VÝZVY**ELECTRONIC TEXTBOOKS: NEW CHALLENGES****ANASTASIJA SOKOLOVA, MONIKA ŠEVEČKOVÁ****Abstract**

The article is an epitome of Russian language tuition as a foreign language, taught at the Language Centre and the Faculty of Education of Masaryk University. The authors explicate the incentives for creation of new electronic textbooks and describe particular steps in the process of formation. The aim is to emphasize the changing role of the teacher and needs of students, as well as accentuate the educational methods and strategies.

Keywords: *electronic textbook, competence, Masaryk University, educational process, Russian language, methods and strategies.*

Abstract

Článek představuje v kostce výuku ruského jazyka jako cizího, vyučovaného Centrem jazykového vzdělávání a na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Autorky vysvětlují motivy vzniku elektronických učebnic a popisují jednotlivé kroky při jejich zpracování. Cílem je poukázat na měnící se roli učitele a potřeby studentů a také akcentovat vyučovací styly a strategie.

Klíčová slova: *elektronická učebnice, kompetence, Masarykova univerzita, proces výuky, ruský jazyk, styly a strategie.*

Qui docet, discit.
J. A. Komenský

Úvod

Příspěvek nabízí praktické zkušenosti autorek několika elektronických učebnic, které přinášejí studentům prověřené zdroje, didakticky pečlivě zpracovaná cvičení a důraz na posilování ICT gramotnosti a dalších kompetencí studentů. Prostřednictvím využívání elektronických učebnic se u studentů rozvíjí zodpovědnost a motivační složka, studium je individualizované také díky tomu, že si každý student volí své vlastní tempo.

Učení jako proces

Vzdělávání ve 21. století kladé svým způsobem nové požadavky na učitele, ale i na studenta. Role těchto dvou aktérů učení se proměňují v závislosti na tom, o jaké studijní materiály se opírají, jaké strategie a styly používají. Je zcela zřejmé, že proces učení je vysoce efektivní, pokud je navázán na již existující schopnosti a znalosti studenta.

Generace studentů Y je zvyklá na online interaktivní materiály, adaptivní testy a sebereflexní techniky, je generací internetu, svobody a příležitostí. Úkolem učitele je zorientovat se v nové situaci a využít ji pro co nejefektivnější plánování a realizaci výuky. Protože děti patřící do této generace vyrůstají s ICT, automaticky očekávají, že se s nimi budou setkávat i během studia, neboť v nich vidí pomocníka, který může proces učení usnadnit.

Současní studenti jsou od dětství informačně přehlceni a potřebují posilovat soft skills, tj. učit se třídit informace, kriticky je analyzovat a syntetizovat. Cílem jejich učení nejsou faktická data, ale budování konkrétních kompetencí, tedy reálně se vyznat ve světě, který je

obklopuje. Navíc elektronické učebnice napomáhají sladovat (snižovat rozpor) mezi tím, kým je dnešní učitel – efektivním inženýrem a adresným umělcem (Fenstermacher, Soltis, 2008, s. 98).

Výuka ruského jazyka jako cizího (Centrum jazykového vzdělávání)

Centrum jazykového vzdělávání je pedagogickým a vědeckým pracovištěm s celouniverzitní působností (cca 80 akademických pracovníků), jehož historie sahá do 50. let 20. století, a v současné chvíli je největším jazykovým centrem v České republice. Za akademický rok absoluuje kurzy cizích jazyků cca 11.000 studentů (hlavními jazyky jsou AJ, NJ, FJ, ŠJ, RJ, nabízeny jsou dále latina, čeština pro cizince a v rámci komerčních kurzů, vedených rodilými mluvčími, také exotické jazyky jako arabština, čínština nebo svahilština).

Ruský jazyk pro neborové studenty je vyučován na pěti fakultách; jedná se buď o RJ pro akademické účely (Filozofická fakulta (FF), Fakulta sociálních studií (FSS), Pedagogická fakulta (PdF)) nebo RJ pro specifické účely (Ekonomicko-správní fakulta (ESF), Přírodovědecká fakulta (PřF)). Práce s elektronickými učebnicemi na MU odpovídá profesní autonomii a je v souladu s filozofií pracoviště Centra jazykového vzdělávání.

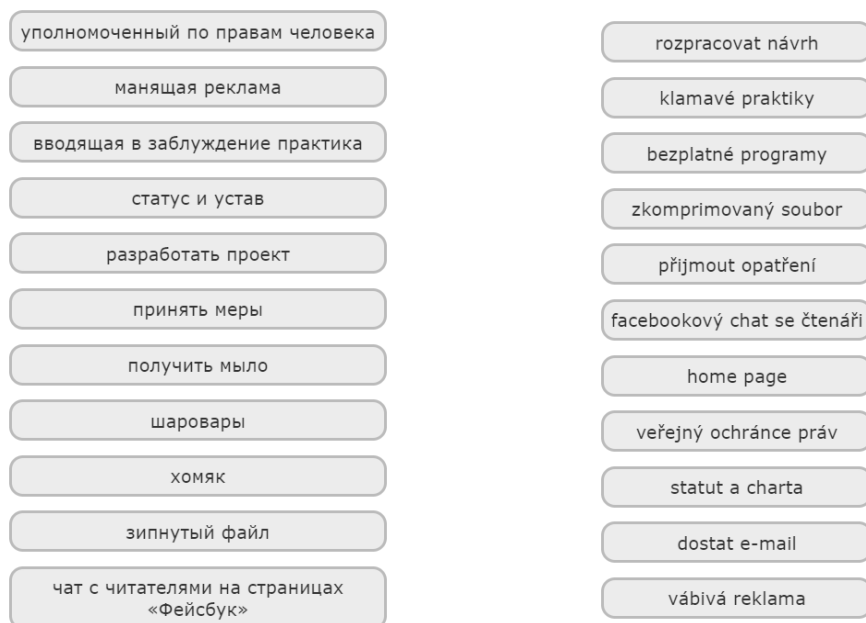
Významnou složkou výukového procesu jsou rodilí mluvčí, kteří spolupracují s vyučujícími v roli asistentů ve výuce, což umožňuje jednak zařazovat aktuální materiály a témata, jednak během výuky dělit studenty na skupiny dle jejich znalostí a potřeb, a zvyšovat tak efektivitu výuky.

Elektronické učebnice jsou určeny primárně pro prostředí vysoké školy (tj. studentům, zapsaným v kurzech Masarykovy univerzity), vznikly pro FF (úroveň B2, autorky: Monika Ševečková, Aliaksandra Miasayedava), FSS (úroveň B1 a B2, autorky: Monika Ševečková, Aliaksandra Dziadzinkina), PdF (úroveň B1 a B2, autorky: Anastasia Sokolova, Oxana Truhlářová, Michaela Boháčová, Judita Fládrová), ESF (úroveň B1, autorky: Yulia Baranova; Aliaksandra Dziadzinkina; Anastasia Sokolova; Monika Ševečková), technickou stránku řešilo Servisní středisko pro e-learning na MU (Adam Muras, Marek Stehlík).

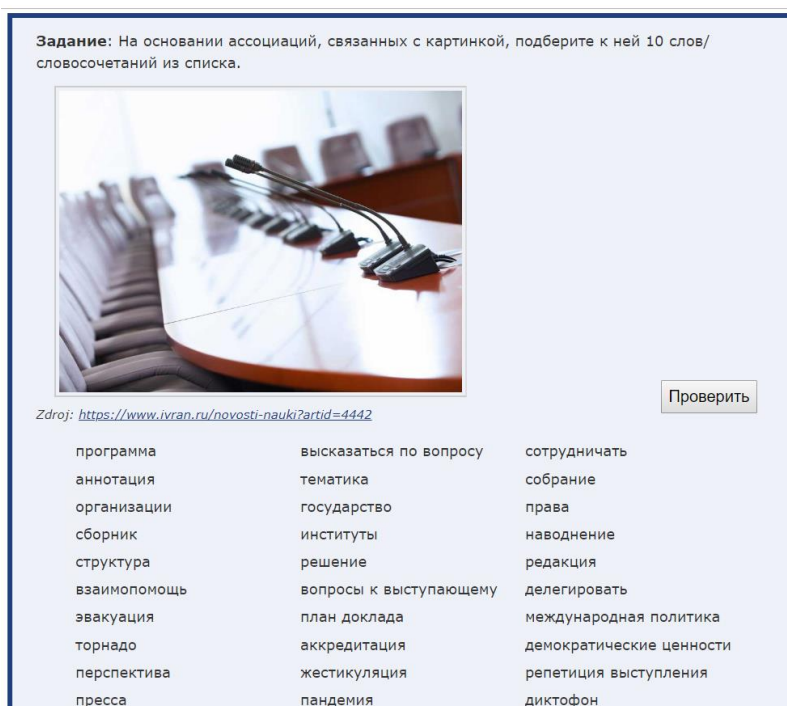
Učebnice obsahují úvod – vysvětlení organizace kurzu, popis jazykových kompetencí, seznam použitých zkratk, seznam zdrojů, jednotlivé lekce (zpravidla 6 – FF, FSS), nebo 12 (ESF), opakovací testy, slovník. Každá učebnice měla svoji předem danou strukturu (počty cvičení pro každou lekci), texty, vybrané pro poslechy, byly nahrány rodilými mluvčími. Po dokončení byla každá učebnice moderována a otestována ve výuce za účelem odstranění chyb a nepřesností.

Pro FF vznikla učebnice s názvem Ruský jazyk pro akademické účely II, jejímž primárním cílem je příprava studentů ke zkoušce. Student prochází virtuálním světem během šesti témat – zpočátku je na své domácí univerzitě, poté cestuje do zahraničí (letišť, hotel), nachází se v novém městě, účastní se konference, řeší otázky globalizovaného světa, po seznámení se s realitami se vrací do své země. Každá lekce má zadání a cvičení (s klíčem) pro trénink všech dovedností vč. gramatiky; úkoly pro trénink psaní studenti odesílají učitelům elektronickou formou.

Studenti FSS (B1) pracují s tématy, které evokují aktivní účast studenta na konferenci: Úvod ke konané konferenci, čtyři tematické sekce (Mezinárodní vztahy, Žurnalistika, Demokracie, Enviromentalistika) a samotné vystoupení účastníka (prezentace, abstrakt, esej). Každá lekce má také teoretickou část k odborným tématům (např. Co je to publicistický styl?, Jak vést dialog?), teoretické ukotvení akademického jazyka (např. efektivní čtení, abstrakt), dále teorii ke gramatickým zadáním, rozličná cvičení k hovorovému jazyku (např. frazeologismy, paronyma, křížovky).

Obrázek 1 Učebnice pro FF (slovní zásoba, přetahování myši)

Obrázek 2 Učebnice pro FSS (úvod k lekci, brainstormig)

Pro kurz Ruštiny pro studenty Fakulty sociálních studií (B2) byla nabídnuta následující témata: globalizace, krize kultury, bezpečnost, současná společnost, aktuální politická a ekonomická situace v Rusku, ekologie. Důraz byl kladen na rozšíření a upevnění slovní zásoby (vytváření definic, mind maps), propojení gramatiky s poslechy a čtením, konverzační cvičení navázaná na poslechy (čtení), řečovou etiku. Studenti měli možnost pracovat s externími elektronickými zdroji díky proklikům (např. <http://dic.academic.ru/contents.nsf/ushakov/>, <http://abstrnoun.academic.ru/>, <http://synonymonline.ru/>, <http://www.morfologija.ru>).

Прочитайте вопросы интервью, соотнесите их с ответами, расположенными ниже. К какому типу интервью можно отнести данный текст: информационному или портретному? Почему?

Первое интервью Петра Чеха в качестве игрока Арсенала

Петр Чех стал первым приобретением Арсенала – чешский голкипер перешел в клуб из Челси и уже успел дать интервью в качестве игрока Арсенала.

1. Что заставило Вас сделать выбор в пользу Арсенала?
2. Насколько велико влияние Арсена Венгера на Ваш переход?
3. У Вас есть шанс доказать это, потому что первым матчем может стать игра против Челси...
4. Вы хорошо знаете Премьер Лигу, хорошо знаете Лондон. Это будет большим преимуществом для Вас?
5. Петр, приветствуем в Арсенале. Какие чувства испытываете после перехода в новый клуб?
6. За свою карьеру Вы много раз играли против Арсенала. Каковы самые запоминающиеся моменты от игры на Хайбери и Эмирейтс Стэдиум?
7. Вы разговаривали с Томашем Росицки о переходе?
8. После 11 успешных лет в Челси, уйти из команды было трудным решением?

[А] - Это захватывающее ощущение. Должен сказать, что с момента переезда в Англию мне нравится играть в Премьер Лиге и каждую неделю сталкиваться с трудностями, которые доставляют великие игроки, играющие в этом чемпионате. Арсенал - команда, которая бросает вызов в борьбе за вершину, и это, конечно, соответствует моим личным амбициям и мотивации. Я верю, что сделал правильный выбор и добьюсь успехов, которые хочу достичь.

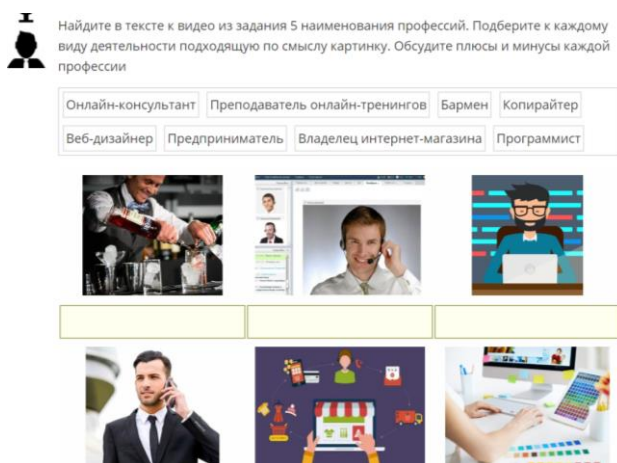
[Б] - Я бы сказал подход клуба. На первой встрече я разговаривал с Арсеном Венгером, и это сыграло большую роль, потому что я так же голоден, как и всегда, и имею такую же мотивацию выигрывать титулы, как 10 или 15 лет назад. После разговора с ним я посчитал, что это команда, которая хочет добиться успеха и бросить вызов лучшим европейским командам. Это захватывающий проект для меня.

Оbrázek 3 Učebnice pro FSS (čtení, přiřazování názvů k odstavcům)

Interaktivní materiály jsou pro kurzy RJ na FSS klíčové, protože kurz není ukončován klasickým testem, ale tzv. portfoliovým hodnocením. Studenti dostávají na začátku semestru dotazník (za účelem hlubšího poznání studijních stylů a strategií) a kostru zadání pro procvičování všech kompetencí s bodovým ohodnocením, sami si volí obsah, tj. texty/materiály, se kterými budou pracovat. Od učitele dostávají zpětnou vazbu za účelem individualizace učebního procesu a zvyšování motivace ke studiu cizího jazyka.

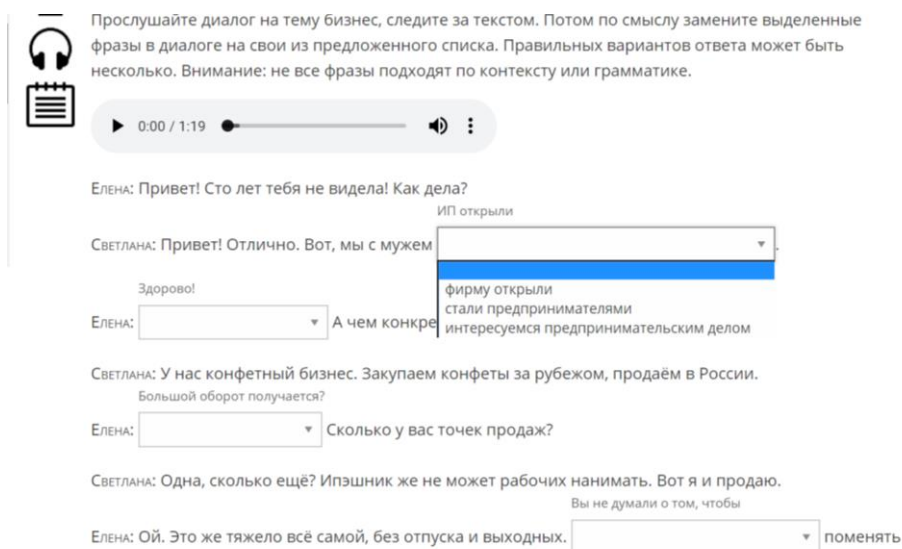
Učebnice pro FSS (diskuse)

Cílem interaktivní učebnice pro ESF byla inovace výuky RJ pro odborné účely (projekt MUNI/FR/1287/2017). Konverzační témata nabízejí oblasti jako Seznámení, V restauraci/hotelu, Ve firmě, Služební cesta, Pracovní pohovor, Na výstavě; v odborně zaměřených lekcích studenti trénují témata Podnikání, Mezinárodní spolupráce, Startupy, Online byznys, Úvod do ekonomiky, Peníze.

Obrázek 5 Učebnice pro ESF (mluvní)

V tomto materiálu byly voleny kratší texty, aktuální videa (veškeré poslechy jsou studentům k dispozici také v přepsané podobě) a velký důraz byl kladen na prokliky na další webové stránky, kde mohou studenti rozšiřovat své znalosti cizího jazyka. Úkoly jsou cíleny jak na jednotlivce, tak na dvojice či skupiny. Většina cvičení má klíč; tam, kde to není možné, jsou cvičení kontrolována lektorem. Ačkoliv je učebnice vytvořena pro úroveň B1, úkoly s lektorem jsou záměrně na úrovni B1+, což nutí překonávat hranice, neboť nízké nároky nepodporují motivaci; jako zásadní se totiž ukazuje role učitele a skupinového učení a působení druhého člověka; přítomnost učitele dává možnost klást otázky kognitivně vyšší náročnosti. Zařazena jsou také cvičení, která se opírají o ruské realie (film, hudba, humor).

Obrázek 6 Učebnice pro ESF (poslech)

Nejčastějšími typy úkolů pro zadání čtení v elektronických učebnicích jsou:

- MCQ (výběr z několika odpovědí),
- transformace slovních druhů, spojování do dvojic,
- vytváření názvů odstavců,
- doplňování slov z nabídky s nezbytnou gramatickou úpravou,
- doplňování celých vět z nabídky,
- spojování sloupců – začátků a konců vět.

V případě poslechových cvičení se nejčastěji vyskytují úkoly:

- práce s antonymy/synonymy,
- doplňování chybějícího slova/slov,
- tvorba vět z nabízených slov,
- ANO/NE (volba jedné správné odpovědi),
- tvorba otázek k vyznačeným slovům,
- tvorba dialogu,
- třídění slovní zásoby do skupin dle daných kategorií.

Pro trénink psaní byly nejčastěji voleny tyto úkoly:

- tvorba word-maps, mind-maps,
- popis pomocí akademického, nebo odborného jazyka,
- tvorba slovních spojení,
- resumé,
- tvorba plánu textu,
- volné psaní.

Vznik učebnic podmínil jednak požadavek ze strany studentů na práci s online zdroji, jednak dotazníkové šetření o možnostech efektivního rozvíjení jazykových kompetencí skrze aktivizující cvičení. Materiály/zdroje/interaktivní cvičení byly voleny, kombinovány a zpracovávány za účelem trénování všech kompetencí (čtení, psaní, poslech a mluvení) s jednoznačným cílem posilovat jazykovou vybavenost pro budoucí uplatnění studentů. Pevně věříme, že učebnice neomezují hranice kreativity ani učitele, ani studenta.

Výuka ruského jazyka jako cizího (Pedagogická fakulta)

Historie výuky ruského jazyka na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity začíná v r. 1946, kdy vznikl ruský seminář. V r. 1950 byly ruský a český semináře sloučeny do katedry filologie. Od r. 1962 do r. 1970 na fakultě existovala katedra ruského jazyka a literatury, avšak v r. 1970 vznikla nová katedra filologie, která se skládala ze tří oddělení: ruského jazyka, českého jazyka a cizích jazyků. V r. 1976 došlo k rozdělení katedry filologie na samostatné celky a vznikla katedra ruského jazyka, která až do r. 1989 byla jedním z preferovaných pracovišť fakulty s velkým počtem studentů (podrobněji viz webové stránky Katedry ruského jazyka a literatury PdF MU – O katedře – Historie katedry). Po r. 1989 se výrazně snížil zájem o studium ruštiny, postupem času se však zájem o ruštinu znovu zvýšil a dnes je pozorován nárůst studentů ruštiny na Pedagogické fakultě a nárůst počtu žáků, kteří si volí ruštinu jako druhý cizí jazyk na základních a středních školách, viz např. statistiky na metodickém portálu RVP – Další cizí jazyk v českých základních školách, kde počet žáků učících se rusky od roku 2003 do roku 2010 vyrostl ze 2 896 na 19 378.

Dnes se do bakalářského studia ruštiny na MU přijímají studenti jak s nulovou, tak i s pokročilou znalostí ruštiny – jedná se jak o pedagogickou, tak i filozofickou fakultu, žádné rozřazovací nebo oborové testy se z ruštiny nedělají.

Katedra ruského jazyka a literatury Pedagogické fakulty MU nabízí dva studijní programy – Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání (bakalářský), Učitelství ruského jazyka

pro základní školy (navazující magisterský). Od r. 2016 je možné také studovat doktorské studium programu Didaktika cizího jazyka – Ruský jazyk. Bakalářské a navazující magisterské programy jsou nabízeny v prezenční a kombinované formě, mezi aktivními studenty jsou převážně Češi a Slováci, avšak 1 – 2% všech studentů tvoří také studenti z Ruska, Ukrajiny či Kazachstánu.

Aktuální tendenci ve vzdělávacím procesu jak na základních/středních, tak i vysokých školách je digitalizace, která se řídí Strategií digitálního vzdělávání do roku 2020 připravenou MŠMT a obsahuje tři prioritní směry: snižování nerovnosti ve vzdělávání, podpora kvalitní výuky a učitelů jako jejího klíčového předpokladu, odpovědné a efektivní řízení vzdělávacího systému. Masarykova univerzita reaguje na tuto strategii vyhlášenou MŠMT vytvářením interaktivních osnov jednotlivých předmětů umístěných v Informačním systému (<http://is.muni.cz>) a také interaktivních učebnic umístěných na Elportálu (<http://elportal.cz>). Technickou podporu zajišťují pracovníci Servisního střediska pro e-learning na MU.

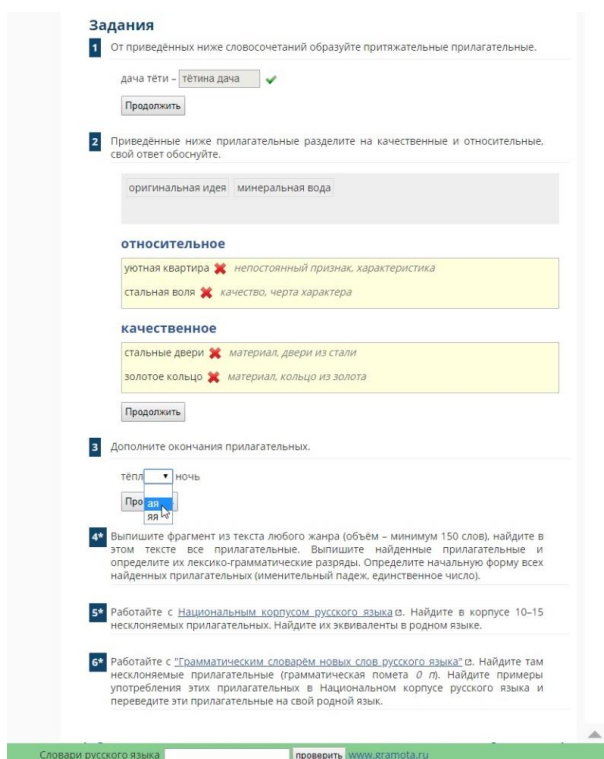
E-learning se charakterizuje dvěma základními rysy – rozvíjí tzv. distanční (bezkontaktní) vzdělání a podporuje klasickou výuku. Slovník metodických termínů definuje e-learning jako systém výuky, který předpokládá použití internetových technologií, e-knihoven a metodických výukových multimediálních materiálů (Azimov, Ščukin, 2009, s. 355). Online zdroje částečně nahrazují učitele, a to zejména pomocí následujících nástrojů: 1) pokročilé materiály, kde je možnost výběru úrovně (lehký/střední/těžký) zadání/témat, multimediální doprovod těchto materiálů (např. nahrávky, videa, interaktivní obrázky), 2) systém testování s možností zpětné vazby, 3) komunikační systémy (diskuzní fóra, vzájemné hodnocení účastníků kurzu ad.), 4) administrativní nastavení umožňující učitelům získat od studentů zpětnou vazbu nebo sledovat účast studentů v kurzu a následně získávat údaje o úspěšnosti/neúspěšnosti studentů (podrobněji viz Co je e-learning?).

První interaktivní učebnice pro oborové studenty ruštiny se stala učebnice Morfologie ruštiny 1: podstatná jména, přídavná jména, zájmena (viz seznam literatury), která vznikla v rámci projektu Fondu rozvoje Masarykovy univerzity „Praktická morfologie ruského jazyka (přehled a cvičení)“, MUNI/FR/0975/2016. Tato učebnice obsahuje teoretické informace ve třech jazycích – češtině, ruštině, angličtině, což výrazně rozšiřuje cílovou skupinu uživatelů. S učebnicí je možné pracovat jak online, tak i ve formátech pdf nebo epub. Učebnice je rozdělena do 12 témat (tematických bloků) a kromě teoretických údajů o ruské morfologii zahrnuje hyperlinky (např. odkazy na Národní korpus ruského jazyka, elektronické slovníky nebo databáze, např. Rusko-českou elektronickou slovníkovou databázi, portál Gramota.ru), praktická cvičení a seznamy literatury ke každému tématu/bloku, kde jsou uvedeny jak tištěné, tak i online zdroje. Teoretické informace představené v učebnici jsou doprovázeny příklady z Národního korpusu ruského jazyka (různé žánry a styly textů), screenshoty slovníkových hesel nebo dalšími příklady (např. vzdělávacími plakáty obsahující jednotlivá pravidla). Poslední blok tvoří opakovací cvičení. Každý blok mj. obsahuje vyhledávací řádek, který je automaticky vázán na portál Gramota.ru a umožňuje okamžitou kontrolu neznámých/nových slov (viz obr. 7). Všechna cvičení, která jsou umístěna na konci každého tématu/bloku, jsou interaktivní, nabízejí rychlou zpětnou vazbu (tlačítka Zkontrolovat – *Проверить*, Pokračovat – *Продолжить*), tato cvičení je možné je rozdělit na několik druhů:

1. Doplnění/vepisování chybějících tvarů (obr. 8, zad. 1).
2. Třídění/přetahování různých variant (obr. 8, zad. 2).
3. Výběr jedné možnosti z několika (obr. 8, zad. 3).
4. Výběr jednoho slova z věty s další kombinací typu 1–3 (obr. 9).
5. Dělení slova na morfémy (obr. 10).

Obrázek 7 Ukázka ruské verze učebnice „Morfologie ruštiny I“

Obrázek 8 Příklady cvičení různých druhů

[illegible]

Obrázek 9 Výběr jednoho slova z věty s další kombinací typů zadání

Разделите слова на морфемы, определите, при помощи каких морфем было образовано данное слово:

учительница

корень суффикс суффикс суффикс окончание

уч и тель ниц а

(ср. учить, учитель)

Продолжить

Obrázek 10 Dělení slova na morfémy

4. Послушайте песню группы Би-2 «Ее глаза», выпишите все имена существительные, имена прилагательные и местоимения. У существительных определите тип склонения, род, напишите начальную форму. У прилагательных определите тип склонения, род, от полной формы образуйте краткую, от краткой – полную. У местоимений определите разряд, напишите начальную форму.

Имена существительные

Имена прилагательные

непохожи, живой, обычный, права, большой, слепой.

	полная форма	краткая форма	род	тип склонения
непохожи	непохожий	непохож	нельзя определить	нельзя определить
живой	живой	жив	м.р.	твёрдое
обычный	обычный	обычен	м.р.	твёрдое
права	нет	прав	ж.р.	нельзя определить
большой	большая	велик	ж.р.	смешанное
слепой	слепая	слепа	ж.р.	твёрдый

Местоимения

Obrázek 11 Ukázka práce s videem v interaktivní učebnici ruské morfologie

Učebnice *Morfologie ruštiny 1* byla v průběhu akademického roku 2018/2019 pilotována. Studenti dávali zpětné vazby a podněty k vylepšení jak obsahové, tak technické stránky učebnice, což bude postupně realizováno. V současné době probíhá příprava 2. dílu interaktivní učebnice ruské morfologie, který bude zahrnovat číslovky, slovesa a neohebné slovní druhy. Vydání učebnice se očekává na začátku r. 2020.

Závěr

Interaktivní učebnice umožňuje učiteli projevit svou kreativitu ve větší míře než učebnice tištěná – interaktivní forma předpokládá práci s videi a pohyblivými objekty (přetahování nebo spojování odpovědí), propojení textové/teoretické části s externími zdroji (slovníky, mluvnicemi, encyklopediemi). Příprava interaktivní učebnice je časově náročnější a vyžaduje neustálou spolupráci lingvistů a programátorů, která se týká jak technické realizace navrhovaných typů zadání/cvičení, tak i formátu teoretických údajů a praktických zadání, v němž mají být programátorovi dodány.

E-učebnice pomáhají rozvíjet základní jazykové kompetence (čtení, psaní, poslech a mluvení), kdy v rámci jednoho cvičení dochází k zapojení jak složky vizuální, tak i poslechové a grafické. Dále pak e-učebnice posilují autentičnost obsahu, individuální přístup (možnost procvičování v individuálním tempu) a podporují autonomní učení (podr. o tištěných a e-učebnicích viz Maňák, Knecht, 2007). Dnes můžeme také hovořit o tom, že e-učebnice napomáhají rozvoji digitálních kompetencí žáků a studentů, které zahrnují

informační a datovou gramotnost, komunikaci a spolupráci, tvorbu digitálního obsahu, bezpečnost a schopnost řešení problémů (dle Evropského rámce digitálních kompetencí 2.0).

Použitá literatura

AZIMOV, E. G., ŠČUKIN, A. N. 2009. *Novyj slovar metodičeskich terminov i ponjatij (teorija i praktika obučení jazykam)*. Moskva: Izdatelstvo IKAR.

FENSTERMACHER, G. D., SOLTIS, J. F. 2008. *Vyučovací styly učitelů*. Praha: Portál.

MAŇÁK, J., KNECHT, P. (eds.) 2007. *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido.

MEIER, D. 2000. *The Accelerated Learning Handbook: a creative guide to designing and delivering faster, more effective training programs*. New York: McGraw-Hill.

SOKOLOVA, A, TRUHLÁŘOVÁ, O., BOHÁČOVÁ, M., FLÁDROVÁ, J. 2018. *Morfologie ruštiny 1: podstatná jména, přídavná jména, zájmena*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Elportál. URL: <http://elportal.cz/publikace/morfologie-rustina>.

The Digital Competence Framework 2.0. URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework>.

Kontakt

Mgr. Anastasija Sokolova, Ph.D.

Masarykova univerzita

Pedagogická fakulta

Katedra ruského jazyka a literatury

Poříčí 9, 603 00 Brno

Česká republika

Email: sokolova@ped.muni.cz

Mgr. Monika Ševečková, Ph.D.

Masarykova univerzita

Centrum jazykového vzdělávání

Komenského nám. 2, 602 00 Brno

Česká republika

Email: Monika.Seveckova@econ.muni.cz